

Vanhan puutarhan herättely

Viri Teppo-Pärnä

Vanhan talon ostaja saa hankintansa lisäksi talolleen kultareunuksen tai murheenkryynin: pihan ja puutarhan. Alku voi olla todella hankala ja täynnä kysymysmerkkejä. Vanhan talon uudisasukas voi aloittaa seikkailun aivan alusta, mutta helpomman tien kulkijat ottavat oppia muilta. Puutarhan herättely tarkoittaa tässä nimenomaan varsinaissuomalaisen Finskilän puutarhan herättelyä – puutarha oli uinunut kymmeniä vuosia vailla hoitoa. Finskilän tarinassa on sekä omaleimaisia että yleispäteviä piirteitä. Kirjoitukseen liittyvät käytännön vihjeet pohjautuvat omistajien omiin havaintoihin. Eri tavoin hoidettua piha- ja puutarha-aluetta noin hehtaarin verran. Siinä on jo koe- ja kokemuksentää... Tuuma-lehti kävi haastattelemassa Mäkilöitä, jotka ehtivät puutarhastaan hetkeksi tuvan penkille istahtamaan ja mennyttä kertaamaan.

Turkulainen Mäkilän perhe, Hilikka ja Alpo Mäkilä tyttäriin, osti kesällä 1995 Sauvosta Finskilän talon vanhan talouskeskuksen lähitiensuon, yhteensä parisen hehtaaria. Päätöksen teko kesti säilyneiden muistiinpanojen mukaan vain tunnin. Oston kohteena olivat kauhtuneen nuutunut, mutta juureva rakennuskanta ja pahasti umpeenkasvanut, mutta toiveita herättävä pihakokonaisuus.

Umpeenkasvusta huolimatta ostajaehdokkaat näkivät siis pihan hyvät puolet. Aurinkoon avautuva ja levolliseen alapeltoon rajautuva, etelämaalaisen jyrkkä entinen puutarha ja tuulilta suojaava, lämpöä keräävä kallio muodostivat pihan kehykset. Päärakennus asettui korkeuskäyrän suuntaisesti kapealle tasanteelle taustakallion ja rehevän alarinteen välille.

Tärkeä alkuvaiheen dokumentointi!
Finskilän uljaasti sijaitsevan talon nuutunut ilme ja nukahtanut ympäristö vuonna 1995.

Edellisestä kuvasta on kulunut 10 vuotta. Juhannusruusut saavat kukoistaa 'luvan kanssa' korkean kivijalan kyljessä, myöhemmin kesällä myös tummatulikukat.

Kaupat siis tehtiin kiintoisasta mutta arvoituksellisesta alueesta, tavallaan ostettiin sika säkissä. Perheestä löytyi kuitenkin maahenkistä taustaa ja biologista asiantuntemusta – molemmat hyödyllisiä asioita puutarhan hoidon kannalta. Mäkilät olivat myös perehtyneet luonnonmukaiseen viljelyyn, ja nyt ajatuksien testaaminen saattoi alkaa käytännössä. Tärkeä yksityiskohta oli se, että puutarhan äärellä sijaitsi talon vanha runsasvetinen kaivo, jota ilman näin ison ja aurinkoisen puutarhan hoito ei lainkaan onnistuisi.

Kehykset olivat kunnossa, mutta parhaat piirteet olivat vielä piilossa. Alarinne oli tiheää pusikkoa ja pöheikköä, jota tahdittivat kookkaiksi kasvaneet lehtipuut. Taloa ympäröi ruusu-, pihlaja-angervo-, lumimarja- ja kanukkaviidakko.

Perheellä ei ollut kiirettä, koska alueen kohentamiselle ei ollut määräaikaa. Talo oli pääosassa, ja isot puutarhatyöt saivat luvan odottaa.

Mäkilät tulivat paikalle kesällä, jolloin pihan kasveista ja rehevyydestä saa realistisen kuvan; keväällä kaikki puutarhan osatekijät eivät vielä paljastu. Ensimmäisenä kesänä pihaa kannattaakin aina katsoa ilman suurempia toimia, kuten Mäkilät tekivät. Pihan lähtötilanne kuvattiin. Ilman dokumentointia voisi ankean lähtötilanteen vuosien mittaan unohtaa, uskoivat uudet omistajat viisaasti.

Raivauksen aiheuttama valoisuuden lisäys sekä kasvien olojen muu kohentaminen auttavat kasvua. Yllätyksiä voi tulla vielä vuosien kuluttua puutarhan herättelystä. Vielä nyt, 12 vuoden kuluttua ensimmäisistä lapionpistoista, Finskilän puutarhaan ilmestyi odottamatta 'vanhoja' harjaneilikoita. Raivaus ja rikkakasvien poisto olivat saaneet ensin tämän kaksivuotisen kasvin siemenet heräämään ja tekemään lehtiruusukkeita.

Uusi omistaja tutustuu taloonsa.

Alkuraivaukset

Ensimmäisen kesän saavutukset olivat melko vaatimattomat. Talon edustan pensastiheikön kimppuun käytiin kuitenkin raivaussahan avulla, sillä alkajaisiksi oli tavoitteena saada aikaan pieni kasvima. Maa käännettiin huolellisesti. Yllättäen näkyviin tupsahti narsissien sipuleita. Ne siirrettiin kaikessa kiireessä, puolihuolimattomasti, talteen kasvimaan laidolle, ja heti seuraavana kesänä ne kukkivat upeasti. Mäkilät eivät tienneet, että he olivat tulleet mm. erilaisia narsissilajeja harrastaneen puutarhahihmisen valtakuntaan! Sitten hän löysi narsissien lisäksi pensasharvinaisuuksia, kuten Kanadan tuomipihlaja, punainen tuomi, tuohituomi ja kellokuusama. Vielä toinen pihan ilmeeseen vaikuttanut työ tehtiin alkuvaiheessa. Kuusiaita, joka oli 40 vuotta rehottanut leikkaamattomana, kaadettiin. Kannot jätettiin lahoamaan.

Ostoa seuranneena kevättalvena puutarharinteestä raivattiin pensaas ja kaadettiin sinne pesiytyneet suuremmat puut. Kannot jätettiin paikalleen. Osa niistä lahoaa hyvin hitaasti, mutta näin saa olla. Juurineen kantoja ei voinut poistaa, sillä muutoin vanhoja marjapensaita ei olisi saatu säilymään, vaan ne olisivat nousseet ylös juurien myötä. Keväällä puiden kaadon jälkeen marjapensaas leikattiin varovasti. Valon lisääntyttyä kaikki pensaas virkosivat ja alkoivat kukkia. Seurauksena oli mahtava marjasato jo samana syksynä.

Kohennettu kuisti ja kukkapenkki - talon kunnostus ja puutarhan hoito ovat erottamaton kokonaisuus.

Keväistä puutarhaa ja perinnemaiseman pilkahduksia: kulttuuriympäristöä sauvolaisittain.

Puutarha viettää voimakkaasti ja on osittain terassoitu. Häivähdys eteläisempää Eurooppaa!

Alkuraivauksen jälkeen

Huonot rungot ja isot oksat poltettiin kevätkokkona. Pienemmät oksat ja muut raivaustähteet kompostoitii lehtikompostiin, joka isolla tontilla voi maata mullaksi rauhassa, omia aikojaan. Uusi komposti perustettiin vasta kymmenen vuoden kuluttua ensimmäisestä.

Multaa voi hakea vanhasta kompostista, mutta kompostilla ei ole täällä niin suurta merkitystä kuin pienellä tontilla. Multaa nimittäin saa edelleen myös suoraan pihan syrjäisemmistä kulmista – olihan hoitamaton puutarha tuottanut muhevaksi mullaksi muuttuvaa lehtikariketta vuosikymmenien ajan. Lisäksi useita vuosia kestänyt aktiivinen maatiaiskanujen ja -lampaiden hoito tuotti hyvää lantaa, joka kompostoitii. Tätä arvotuotetta levitetään nykyään joka kevät ohut kerros kukka- ja viljelymaille.

Puiden ja pensaiden lisäksi puutarharinteen olivat vallanneet nokkoset, vadelmat ja seinäsammal. Niitä kuritettiin alkajaisiksi reippaalla kädellä. Vielä nytkin nokkosia joutuu perkaamaan, mutta kertoo nokkonen sen, että maa on ravinteikasta. Vadelma oli vihollinen ja ystävä. Sopiva määrä vadelmaa kyllä kesytettiin marjan tuottajiksi.

Säilytettävistä puista, kauniista jalopuista ja hedelmäpuista, leikattiin tuuheita ja kulkua haittaavia alaoksia, mutta maltillisesti. Ylipäänsä leikkaaminen oli hyvin varovaista. Esimerkiksi kookkaiksi päässeet omenapuut ovat saaneet edelleen kasvaa omia aikojaan ilman tehotuotantoajatuksia. Niistä on vartettu uusia yksilöitä säilyttämään puutarhan hedelmäpuiden tarinaa.

Rappeutuneesta vajasta on tullut kohennuksen myötä tärkeä piharakennus.

Koristepuutarhan kerrostumat

Perinteisiä kukkamaita ei löytynyt salapoliisityönkään jälkeen. Vähitellen kuitenkin ilmaantui erilaisia perennoita, toisinaan hämmästyttävistä paikoista, jonne sadevesi oli kasveja levittänyt. Mutta vuonna 1995 ei näkynyt juuri muita kukkivia lajeja kuin rehevästä villeydestä iloinnut valkoinen ukonkello ja pari maksaruohoa, jotka viihtyivät avoimella kalliolla.

Selkeää puutarhasuunnittelua edusti vain liljamaa talon kahden kuistin välissä. Monissa vanhoissa puutarhoissa näkyviä jäänteitä hiekkakäytävistä ei Finskilässä ollut lainkaan. Puutarhasuunnitelmaa ei ole löytynyt, mutta talossa on selvästi asunut puutarhahihmisiä. Vintiltä löytyi Mustialan lähetylistoja 1900-luvun puolivälin paikkeilta, ja lukuisat narsissilajit saattavat olla samalta ajalta. Mutta Finskilässä on monta vanhempaa kasvikerrostumaa. Elokuisen puutarhan katseenvangitsija on rautakauden ilmaisijalaji tummatulikukka. Finskilän väki on suosinut kaikkialle kasvimaan levittäytyvää tummatulikukkaa ja siirtänyt sitä talon seinustalle kukkamaaksi. Tummatulikukkaa käytetään toki nykyään koristeperennana esimerkiksi Ruotsissa. Kumpaa aikakautta Finskilän tulikukat edustavat, rautakautta vai 1900-lukua? Läheiseltä peltosaarekkeelta on löytynyt rautakauden ravintokasvi sikoangervo, ja pihalla kasvaa myös ihmisen muinaiseen toimintaan liittyvä syyläjuuri. Mielenkiintoista pohdittavaa! Sauvo on arkeologisesti rikasta aluetta, ja aurinkoon kurottuva Finskilä on varmasti ikivanha asuinpaikka. Hyödyn aikakauden kasveja, 1700-lukuun periytyviä, ovat maastoon levinneet ukkomansikka, illakko, akileija ja suopayrtti. Ukkomansikka on marjoiltaan makea ja erikoisen aromikas, ja marjoja on toisinaan tullut jopa hilloksi asti. Se on myös kaunislehtinen ja -kukkainen maanpeitekasvi. Illakon haikeiden pastellisävyyden kirjo ja iltainen tuoksu pääsevät parhaiten oikeuksiinsa isommissa ryhmissä, joten välillä sen annetaan levitä kukkamaan reunalla 'puolivallattomasti'.

Myös muita vanhoja kukkivia lajeja alkoi vähitellen nousta esille. Luonnonkasvi keltavuokko on varmasti tuotu tänne muualta. Liljoja on useita lajeja kuten vanhaan puutarhaan kuuluukin. Liljavalikoimaan kuuluvat siniset iirikset (kolme erilaista), keltainen päivänlilja ja ruskolilja, tiikerinlilja ja upea keltaisen ja violetin kirjava Iris germanica 'Gracchus'. Vanhoja finskiläläisiä ovat myös kaksivärinen ukonhattu, vuorikaunokki, ukontatar, kultapiisku, tuoksuvatukka, talonpojanpioni ja jalopioni. Pionit olivat huonossa kunnossa ja vaativat todellisia pelastustoimia, mm. jatkuvaa lähiympäristön huolellista perkausta.

Edellä mainittujen Finskilän kasvien lisäksi Mäkilöillä on runsas myöhemmin hankittu koristekasvivalikoima – mutta jokaisen kasvilajin alkuperä tunnetaan ja tiedot on pantu talteen.

Heleä kevätpäivä vanhassa puutarhassa. Kasvimaalta löytyneet narsissien mukulat siirrettiin sen laidolle Talon omistajiin on kuulunut narsissien harrastaja.

Pensaat ja hedelmäpuut – säilytystä ja poistoa

Vanhat viinimarjalajikkeet saatiin puiden poiston yhteydessä säilymään, mutta karvainen karviainen, joka ei vuosien odottelunkaan jälkeen suostunut tuottamaan satoa, joutui hävityslistalle. Siniset ja punaiset luumut ovat vanhan puutarhan mieluista satoa. Omenapuita ei ole paljon, eivätkä puut ole erityisen satoisia. Kemiällisiin torjuntaruiskutuksiin ei ole kuitenkaan haluttu turvautua. Puutarha tuottaa runsaat mehut ja hillot, ja omatekoiseen viiniinkin jää aineksia. Yllättävää on se, etteivät kirsikka ja päärynä kuuluneet Finskilän hedelmämaailmaan. Teoriassa niillä olisi pitänyt olla edustajansa tässä vanhassa ja suojaisessa puutarhassa. Puute on nyt korjattu.

Koristepensaita on niin paljon, että osa on saanut väistyä. Poistettuja ovat kanukat, mutta lumimarja, taikinamarja, siperianhernepensas ja terttuselja ovat löytäneet sijansa hieman syrjemmältä. Finskilän vanhoja ruusujakin löytyy Mäkilöiden puutarhasta. Siellä kukoistaa vaaleanpunertava Mustialan ruusu, juhannusruusu sekä pari punaista perinneruusulajia.

Kasvimaan kukoistus

Finskiläläisten into kasvimaan hoitoon ei ole hyytynyt, pikemminkin päinvastoin. Nyt kun perkuutyö on tehty, voi nauttia puhdasmultaisen puutarhan antimista, joista piparjuuri ja ruohosipuli edustavat talon mennyttä maailmaa.

On vielä ihan pakko luetteloita Mäkilöiden tämän vuoden viljelyohjelma – monelle tulee ehkä lapsuus mieleen! Kasvimaat sijaitsevat useassa paikassa alarinteellä ja talon edustalla.

Finskilässä kasvatetaan normaalit salaattit ja yrtit, porkkanaa, punajuurta, lanttua, hernettä ja papua, palsternakkaa ja varsiselleriä, sipuleista tavallista ja punasipulia, purjoa sekä valkosipulia.

Vaativampia lajeja ovat maa-artistokka, avomaan kurkku ja avomaan tomaatti. Kurpitsa ja kesäkurpitsa kasvavat lannan lihavoittamassa maassa. Lapsenlapset tietysti rakastavat mansikkamaan satoa. Osa taimista esikasvatetaan kasvihuoneessa.

Kasvimaan reunaan kuuluvat yksivuotiset tutut kasvit kehäkukasta lähtien. Siemenet kerätään seuraavan vuoden kukkaloistoa varten. Puutarhan hoito hallitsee Finskilän väen aikataulua keväästä syksyyn. Vuoden kierrossa ollaan nyt satovaiheessa, mutta uutta kasvukautta koskevat ajatukset ovat jo muhimassa – onneksi sitä varten on edessä puuhaa täynnä olevan kesän jälkeen hiljaisia talvipäiviä.

VANHAN PUUTARHAN HERÄTTÄJILLE

Kun puutarha muistuttaa Ruususen linnaa?

Muista kuvata pihan ja puutarhan lähtötilanne perusteellisesti! Kuvia ei voi ottaa liikaa, sillä alkuvaiheessa ei tiedä, mistä kohdasta myöhemmin haluaisi nähdä muutoksen vaikutuksen. Katolta saa hyvät yleiskuvat. Aloita luettelon teko pihan vanhoista kasveista. Täydennä sitä uusien kasvien ilmaannuttua. Kuvat tekevät luettelosta hyvän dokumentin.

Jos vanha puutarha on kasvanut umpeen ja nukkunut pitkään, puutarhasuunnitelmaa ei voi tehdä heti. Luota omaan, vähitellen kertyvään tietouteesi ja kokemuksiisi, koska parin kesän jälkeen sinä tunnet puutarhasi parhaiten. Alkuvaiheessa ei voi tietää, mitä kasveja alkaa tulla esille, eikä myöskään sitä, mitä valokuvia, karttoja ja muistiaineistoa alkaa kertyä, kun naapurit ja vanhat omistajat alkavat kaivella arkistojaan.

Työkalujen ei tarvitse olla kalliita ja monimutkaisia. Moottorisaha ja raivaussaha kyllä tarvitaan, mutta muuten riittävät lapio, harava ja vahvat oksasakset. Perinteiset vesuri, sirppi ja viikate voivat olla elvytystyössä aivan päteviä.

Moni voi luulla koneiden auttavan tilanteessa kuin tilanteessa, mutta Mäkilöiden vankka mielipide on: *et tarvitse niinkään työkaluja kuin työhaluja!* Tärkeää on omaksua heti alkuun tämä asenne: *puutarha ei tule kerralla valmiiksi!*

Varustaudu sitkeään puurtamiseen rikkaruohojen parissa.

Anna pensaiden tottua valoon, leikkaa varovasti ja vähitellen.

Viinimarjapensaiden pitkistä maassa lonkeroivista oksista voi monistaa uusia yksilöitä. Tällaiseen oksaan on ehkä jo syntynyt juurikohtia, tai se on ainakin helppo taivuttaa multaan juuria tuottamaan – siitä tulee nimikin 'taivukas'.

Joutomaasta kasvimaaksi

Haluatko perustaa vanhaan puutarhaan uuden kasvimaan? Edessä on perkaamista ja nyppimistä, ja vaaditaan niitä aiemmin mainittuja 'työhaluja'. Työhalujen tulisi kohdistua etenkin lapion käyttämiseen: jokikinen juurenpätkä poistetaan kasvimaaksi aiotulta alueelta.

Jos tulevan kasvimaan pinta vain myllätään koneella, tulosta ei synny, vaan kasvimaa on edelleen rikkaruohojen paratiisi. Moni vanha puutarha on etenkin vuohenputken valtaama. Vuohenputkipatja pitää kärsivällisesti poistaa. Vuohenputken ikäviä kavereita ovat rönsyleinikki, juolavehna ja linnunkaali. Rönsyleinikistä riittää maavarren saaminen ylös – juuret saavat jäädä.

Vanhat perennat esiin!

Vanhan puutarhan kukoistuksen esiin saaminen on odottelua. Suurin osa perennoista kaipaa valoa. Valoa lisätään vähitellen; puiden vähetessä kilpailu valosta vähenee ja kasvit elpyvät. Löydettyjen perennoiden ympäristö perataan rikkaruohoista.

Lannoitusta ei aluksi tarvita – maa on yleensä runsasravinteinen, jos se on ollut pitempään raivaamatta. Perennoille ei kannata lisätä multaakaan ylen määrin. Perennajuurakot voi jakaa, kun ne vihdoin voivat hyvin, aikaisintaan ehkä parin vuoden kuluttua raivaamisesta.

Vuohenputki voi olla myös kukkamaan ja muun koristepihan sitkeä asukki. Voimavaroja ei ehkä riitä täydelliseen perkaukseen, mutta täällä ei tarvitsekaan olla yhtä tarkka kuin kasvimaalla. Jos koko vuohenputkipatjaa ei pysty poistamaan, sitä voi ainakin vähentää väsyttämällä. Niittämällä vuohenputki tiheästi tai nyppimällä lehdet pois jatkuvasti sen elinvoima taantuu.

Hiekkakäytävä ja sen hoito

Haluatko luoda vanhaan puutarhaan hiekkakäytävän? Hiekka sopii moderneja käytävämateriaaleja paremmin vanhaan puutarhaan. Hiekan kanssa tosin joutuu taas työleirille. Sade huuhtoo helposti kalliin hiekan matkaan, ainakin rinnetontilla. Mutta vanhanajan hiekkakäytävä on vaivan arvoinen. Tuuman vuoden 2005 vuosikirjassa on katsaus hiekkakäytävän perustamiseen, mutta tässä pari huomiota hiekkakäytävän hoidosta. Hiekkakäytävää voidaan pitää puhtaana rikkaruohoraudalla. Reunat siistitään merkkinarun mukaisesti lapiolla. Keskellä leveää hiekkakäytävää voisi myös ehkä käyttää sallittuja torjunta-aineita, vaikka muualla puutarhassa noudatettaisiinkin luonnonmukaisen puutarhan periaatteita.